

Iuliu-Marius Morariu

Pagini din istoria Salvei

Partea I - Salva în documentele vremii în secolele XIII – XVIII
Pages from Salva's history. Part one. Salva in the documents
between XIII and XVII centuries

Iuliu-Marius Morariu¹

Salva was documentary attested for the first time in 1245. It is one of the oldest villages from the Nasaud county. Using documents and other materials about the history of the commune, the author presents the main points of the history of this it. There are mentioned and analysed documents from 1245, 1440, 1519, XVI-th, XVII-th and XVIII-th century. The material is the first one of a series of articles dedicated to the history of this place.

Key words: Convent from Manastureni, Tatars, Thomas Prince.

O localitate deosebit de importantă a județului nostru este, indubitabil, Salva. Așezată la răscruce de drumuri și de vremuri, de numele ei se leagă o serie de evenimente deosebit de importante precum răscoala de la 1763 și istoria de mai târziu a celui de-al doilea Regiment grăniceresc năsăudean. Pământul ei, rodnic, a odrăslit, pe lângă roadele bogate și o serie de personalități, care se vor remarca în anumite domenii ale științei. Aș aminti aici pe academicianul Tiberiu Morariu și pe fratele său Eugen, pe profesorul universitar dr. docent Vasile Simionese, pe profesorul Dionisie Piciu, pe doamna profesoară Ana Filip, solistele Maria Peter, Maria Butaciu, Ana Strâmturean etc.

Cu o așa istorie, era firesc să se și scrie destul de mult despre această localitate, lucru care de altfel s-a și întâmplat.

¹ Membru „Astra” - Cercul Salva, student al Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca. E-mail: morariu_iuliumarius@yahoo.com

„Pages from Salva's history. Part one. Salva in the documents between XIII and XVII centuries”, *Astra Salvoensis*, 1, p. 13-22

De referință, între multele încercări, mai mici și mai mari, rămâne volumul „*Salva - repere monografice*”², care constituie o adevărată enciclopedie a satului. Pagini multe și bine documentate despre personalitățile locale de aici ne pune în față și dicționarul editat de despărțământul local al Astrei, o lucrare deosebit de vastă și bine documentată³.

În ceea ce privește vechimea localității, trebuie să spunem că cea mai veche atestare documentară care s-a păstrat până astăzi datează din 1245, din vremea regelui Bela al IV-lea, când Salva este menționată alături de Rodna, Sângeorz, Rebra, Feldru, Zagra, Năsăud, Telciu și Mocod, ca făcând parte din ținutul liber al văii Rodnei⁴.

Locuitorii de aici trebuiau să plătească reginei anual 130 de mărci în aur, beneficiind în schimb de toate drepturile pe

² Prof. Ana Filip, prof. Ioan Morariu, coord., *Salva, repere monografice*, Editura George Coșbuc, Bistrița, 2005.

³ Prof. Ioan Seni, coord., *Dicționarul culturii și civilizației populare al județului Bistrița-Năsăud*, vol. 1, țara Năsăudului, Ediția a II-a, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2010.

⁴ Victor Onișor, *Istoria dreptului român pentru anul I al facultății de drept*, Ediția a II-a, Cluj-Napoca, 1925, p. 191; ***, *Primării comunale*, în vol. „Îndrumător în Arhivele Statului Județul Bistrița-Năsăud”, col. „Îndrumătoare arhivistice”, vol. 21, Tipografia „13 Decembrie 1918”, București, 1988, p. 124. Și Pompei Boca vorbește despre acest document, pe care însă mărturisește că nu l-a văzut în mod direct, el negăsindu-l în cadrul materialelor consultate, dar, cu toate acestea, nu pune la îndoială afirmația lui V. Onișor: „Documentul menționat n-a fost identificat de noi în publicațiile românești și maghiare ce ne-au stat la dispoziție, însă nici nu putem pune la îndoială consultarea actului de către autor și cu atât mai vârtos existența localităților în acel timp”; Pompei Boca, *Vechimea documentară a localităților din județul Bistrița Năsăud, secolele XII-XIV*, în vol. „File de istorie”, vol. 1, Muzeul de Istorie Bistrița, Bistrița, 1971, p. 90. Despre acest an vorbește și profesorul Dionisie Piciu, care însă nu indică vreo sursă exactă, ci doar precizează faptul că documentul se găsește în „*Monumenta regni Hungariae*”, informație pe care o regăsim și la V. Onișor, de unde, credem că a și preluat-o, dat fiind faptul că numele lui se regăsește în subsidiar; Prof. Dionisie Piciu, *Istoricul Salvei*, în vol. „*Salva, repere monografice*”, coord. prof. Ana Filip și prof. Ioan Morariu, Editura George Coșbuc, Bistrița, 2005, p. 59.

Iuliu-Marius Morariu

care le-a avut ținutul din vechime⁵.

Salva va mai apărea ulterior în documente în anul 1440, când „*conventul din Mănăşturenii*” o dăruiește, alături de alte sate lui Mihai Jakch, comitele secuilor⁶. În document se vorbește despre râul Salva, care străbate satul (actualmente Sălăuța), care avea „*moară cu pene pe el*”. De asemenea, se specifică faptul că aici există „*trei sesiuni iobagiale*”, pământ arător de 8 iugăre și livezi⁷.

Ulterior, în mod indirect, localitatea va fi pomenită ori de câte ori se va face referire la „*Districtul Bistriței*”⁸, însă în mod explicit, numele ei va mai apărea doar în 1519, când, este pomenit Toma⁹ cneazul din Salva¹⁰, despre care însă nu avem alte

⁵ V. Onișor, *op. cit.*, p. 191. Faptul că se vorbește despre niște drepturi pe care satele le-au avut din vechime, denotă, fără putință de tăgadă, existența lor cu mult timp înainte de acest decret (n.n.).

⁶ Iulian Marțian, *Un important document din secolul XV*, în rev. „Arhiva Someșană”, nr. 17, Năsăud, 1933, p. 166.

⁷ „*Item in possessione Zalwa tres sessiones iobagionales in quibus Petrus Koch a Demetrius et I. residerent, tres partes quarte partis tributi in eadem exigi consueti, terras arabiles ad octo aratra usualia, prata vero ad... falcastra usualia, ac fluvii Zalwa, in eadem fluentis*”. *Ibidem*, p. 168. Pentru traducere, a se vedea: *Ibidem*, p. 173. Despre document vorbește și Nicolae Drăgan, care îl plasează în anul 1450; Nicolae Drăganu, *Date privitoare la istoria comunei Zagra*, în rev. „Arhiva Someșană”, nr. 9, Năsăud, 1928, p. 66.

⁸ A se vedea în acest sens analiza acestor documente, la: prof. Dionisie Piciu, *op. cit.*, pp. 60-65.

⁹ Personajul nu este pomenit de profesorul Piciu, care, probabil n-a avut acces la documentele privitoare la el, altfel nu se explică această lacună în analiza bine documentată a „istoriei” sale. Același lucru se întâmplă și în cazul documentului de la 1440 (n.n.).

¹⁰ ***, *Primării comunale*, art. cit., p. Nu este exclus ca acesta să fie una și aceeași persoană cu voievodul Văii Rodnei, Toma, pomenit în documente la 1475, când se afla în litigiu cu Valentin Magnus, castelan de Maramureș: ***, *Documente privitoare la istoria românilor*, col. „Hurmuzaki”, vol. XV, București, 1913, p. 102 (în continuare voi cita doar Hurmuzaki, *op. cit.*). În ceea ce-l privește pe Valentin, credem că este vorba cneazul atestat ca proprietar al domeniului Ieud: „*Valenti Volachy fily Thador*”, întrucât alt cneaz Valentin nu figurează în documentele vremii în Maramureș. Pentru

„Pages from Salva’s history. Part one. Salva in the documents between XIII and XVII centuries”, *Astra Salvoensis*, 1, p. 13-22

informații. Se crede că el era numit astfel datorită funcției de jude al satului¹¹. În această perioadă, până prin 1523, satul va avea drept cătun și Hordoul¹². Nu la mult timp după acest an, în perioada 1547-1552, numele Salvei e menționat de mai multe ori în registrele privitoare la contribuțiile strânse de orașul Bistrița¹³.

În anul 1574¹⁴ și în 1624¹⁵, Salva este menționată ca loc de popas pentru negustori și oșteni, iar în 1691, avem de-a face cu o scrisoare adresată împăratului de către sălăuani, iscălită de preoții satului și jude¹⁶. O altă mențiune avem în 14 decembrie 1672¹⁷, unde este vorba de învoiala preotului Lucaciu din Salva¹⁸. Acesta a dorit înnobilarea, fiind refuzat însă de bistrițeni, care doreau alungarea lui din Salva, însă, îi vor permite să rămână în continuare aici la cererea sătenilor, cu condiția ca el să nu mai ceară niciodată acest lucru¹⁹.

mai multe informații despre el și domeniul de la Ieud, a se vedea: Prof. Alexandru Filipașcu, *Istoria Maramureșului*, Tipografia ziarului „Universul”, București, 1940, p. 98.

¹¹„Denumirea de cnez și voievod, cu referire exclusivă pentru oficialii satelor încă se mai păstrează (până în sec. XVII, n.n.), indicând însă o funcție de jude al satului”. Vasile Lechințan, Cnezi și juzi din sate bistrițene în litigii din secolul al XVII-lea (I), în „Revista Bistriței”, vol. VII, Casa Editorială

de Presă „Glasul Bucovinei”, Iași-Rădăuți, 1993, p. 119.

¹²***, *Primării comunale, art. cit.*, p. 93.

¹³ *Ibidem*, p. 124; prof. Dionisie Piciu, *op. cit.*, p. 62.

¹⁴Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 661.

¹⁵Această mențiune este făcută în contextul pericolului unei invazii tătare, când o parte a armatei maghiare este trimisă să o preîntâmpine și i se comunică popasurile, între care este amintită și posibilitatea unei opriri pentru odihnă la Salva; *Ibidem*, p. 940.

¹⁶ Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 1436.

¹⁷ Nicolae Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, vol II, Editura Librăriei SOCEC, București, 1899, p. 21.

¹⁸ Prof. Dionisie Piciu, *op. cit.*, p. 63.

¹⁹Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 21.

În anul 1714, magistratul bistrițean realizează un recensământ al preoților din satele de pe Valea Rodnei. Salva figurează și ea cu 9 preoți, toți locuind în case sătești supuse dărilor și având foarte puține pământuri aparținătoare ecleziei, suficiente abia pentru o persoană, astfel că foloseau pământurile proprii, care erau supuse dării²⁰.

O faptă legendară este plasată de istorici 3 ani mai târziu, în contextul unei invazii tătare care a avut loc în luna a 8-a a anului 1717. Atunci, eroina cunoscută în istoria locală drept Truța, a ucis un tătar care o urmărea în timp ce, cu pruncul în brațe, fugea să se ascundă în munți. Datorită faptului că evenimentul a avut loc lângă o fântână, atunci când el s-a aplecat să bea apă, locul cu pricina a rămas în memoria oamenilor sub denumirea de „Fântâna Truței”²¹.

În 1728, apare din nou numele localității într-un document care cuprinde un protest al preoților români cu privire la nerespectarea drepturilor fiilor lor, scutiți, ca și părinții, de taxe²².

Numărul familiilor din Salva, a preoților și alte informații deosebit de interesante se regăsesc și în recensământul din 26 iunie 1733. Pe atunci, satul avea 172 de familii și 7 preoți, dintre care unul, popa Timoftei, era neunit, motiv pentru care nu era scutit de plata dărilor. Comuna avea pe atunci 2 biserici (nu se specifică dacă erau de confesiuni diferite sau nu)²³.

În 4 iunie 1746, avem de-a face cu o serie de probleme de natură administrativ - bisericească, fiind pomeniți popa

²⁰ Virgil Șotropa, *Două tablouri istorico-statistice din anii 1714 și 1733 privitoare la preoții români din Valea Someșului*, în rev. „Arhiva Someșană”, nr. 28, Năsăud, 1940, p. 16.

²¹ Pentru mai multe informații, a se vedea, Romana Fetti, *Fântâna Truții între legendă și adevăr*, în vol. „Salva, repere monografice”, coord. prof. Ana Filip și prof. Ioan Morariu, Editura George Coșbuc, Bistrița, 2005, pp. 56-58.

²² Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 1605.

²³ Virgil Șotropa, *Două tablouri istorico-statistice din anii 1714 și 1733 privitoare la preoții români din Valea Someșului*, art. cit., p. 21.

„Pages from Salva's history. Part one. Salva in the documents between XIII and XVII centuries”, *Astra Salvoensis*, 1, p. 13-22

Ioan și popa Onișor cu privire la scutirea de taxe a fiului, în cazul celui din urmă, respectiv, în cazul celui dintâi, a ginereului. Pentru primul se propune renunțarea la această scutire, demers ce se izbește de refuzul protopopului, în timp ce pentru al doilea se propune același lucru²⁴. Problema primului este soluționată de către vicarul general al uniților, Petru Pavel Aron, la 18 octombrie același an, alături de cea a diaconului Ignat din Rebrîșoara. Episcopul cere primarului „să ordone să înceteze vexarea acestor persoane bisericesti”²⁵.

La 23 iunie 1747, pârcălabul orășenesc Daniel Gutsch raportează faptul că a plecat prin satele de pe Valea Someșului, între care și Salva, anunțând satele cu privire la impozitele pe care le aveau de plătit. El menționează că în vreo trei-patru comune a fost primit cu promisiuni, iar în celelalte, respectiv Feldru, Năsăud și Salva, cu refuz²⁶.

Ulterior, în 14 mai 1754 mai sunt chemați mai mulți juzi ai satelor, între care și cel de aici, care raportează că în sat sunt 34 de căldări de rachiu, o parte ale preoților, alta a sătenilor²⁷. De asemenea, în 1755, au loc soboare ținute de autorități la Feldru și la Salva²⁸.

La 9 iulie 1753, numele Salvei este din nou pomenit, de această dată într-o jalbă a sașilor, care susțin că vlahii vor să

²⁴ „În Salva, popa Ioan are ginere care locuiește cu el în casă, nu e preot și nu face nici un serviciu bisericesc. Acesta asemenea ar fi îndatorat să plătească dare, însă protopopul nu îngăduie. Tot în Salva popa Onișor are în casă un fecior căsătorit, nu e nici preot, nici diacon. Și acesta ar putea fi supus la contribuție, cultivă pământuri censuale”. Virgil

Șotropa și dr. Al. Ciplea, *Documente bisericesti*, în rev. „Arhiva Someșană”, nr. 2, Năsăud, 1925, p. 27.

²⁵ *Ibidem*, pp. 28-29.

²⁶ Virgil Șotropa, *Revolta districtului năsăudean 1755-1762*, în revista „Arhiva Someșană”, nr. 22, Năsăud, 1937, p. 6.

²⁷ *Ibidem*, p. 16. Cu toate acestea, nu sunt raportate excese cu privire la consumul de alcool (n.n.).

²⁸ *Ibidem*, pp. 22- 31, 34, 36, et passim.

românizeze Lechința, cum s-a mai întâmplat și cu alte sate din district. Între acestea, ei enumeră și Salva²⁹. Ipoteza lor este însă nesustenabilă, datorită faptului că aici nu a fost semnalată niciodată de-a lungul istoriei prezența unei mari comunități de sași, ori, lipsa lor din documente, justifică falsul lor, afirmația fiind făcută probabil cu scopul de a-l înduioșa pe magistratul bistrițean cu privire la problema lor. Cu toate acestea, la 31 iulie 1761, magistratul va propune guvernului transilvan mutarea românilor din satele vidicului săsesc în sate românești, urmând ca la Salva să fie aduse 10 familii. Guvernul va accepta propunerea la 13 Octombrie, dar abia la 23 aprilie anul următor, în sat vor fi aduse, ce-i drept, cu forța, câteva familii, care, se pare că în curând vor fugi de aici³⁰.

În anii, 1754, 1755 și 1757, Salvei i se atribuie dintre munții văii Rodnei, muntele „Mihăiasa”³¹. Acesta îi va fi confirmat în 1797, când satul va primi și „Pietroasa”³² în custodie din partea autorităților.

În 1755, valahii din ținutul Bistriței, între care și sălăuanii cer principelui Gabriel Bethlen să fie menținute vechile privilegii și să nu fie făcuți iobagi, ca urmare a „exceselor unora dintre ei”:

„Cerem un singur lucru, ca Maiestatea Sa, Prea Puternica Stăpână și mamă a noastră să se îndure prea grațios să ne mențină în situația noastră veche, adică în sărăcia noastră, și în moșiile primite de la strămoșii noștri

²⁹ „Valahii în chipul acesta ne calcă în picioare, ba voiesc să ne și alunge din moșiile părintești, ca – spre vecinica ocară și rușine a noastră și a copiilor noștri – să prefacă Lechința săsească în sat valah, precum au mai pățit-o în districtul nostru satele: St. Johannes (Sântioana), Grossendorf (Nușfalău), Nassendorf (Năsăud), Makendorf (Mocod), Salva și încă alte mai multe comune, cari toate au fost odinioară săsești”. Virgil Șotropa, *Soarta românilor din satele săsești*, în rev. „Arhiva Someșană”, nr. 18, Năsăud, 1936, p. 297.

³⁰ *Ibidem*, pp. 316-318.

³¹ ***, *Istoricul districtului năsăudean*, în rev. „Arhiva Someșană”, nr. 9, Năsăud, 1928, p. 17.

³² *Ibidem*, pp. 28-29.

„Pages from Salva's history. Part one. Salva in the documents between XIII and XVII centuries”, *Astra Salvoensis*, 1, p. 13-22

și acestea să ni le apere^{33,42}

În anul următor, 47 de sălăuani sunt audiați într-o anchetă desfășurată de autorități cu privire la nerespectarea drepturilor lor. Aici este amintit, printre alții, Scridon a Popii din Salva despre care se spune că a pibegit și nu și-a văzut toată vara casa, „căci pandurii cu cătanele nemțești au umblat după ei să-i prindă și în fine i-au și prins”³⁴ Răzvrătirile vor continua și în anul următor, la 8 septembrie 1757, locuitorii de aici opunându-se conșcripției (recensământului)³⁵.

La 28 iulie 1761, găsim o jalbă aparținând oamenilor din cele 23 de sate anexate districtului Bistriței. Aici, alături de problemele celorlalte sate sunt expuse și ale sălăuanilor, care se plâng că:

„a) Locuitorii acestui sat au fost siliți să dea trei recruți. b) Lui Ioan Fetinca i-au luat boii în anul 1758, confruntătorul dimpreună cu perceptorul regesc sub pretextul că în Salva sunt tăinuitori (celatores), pe care însă nu i-au putut numi. Boii i-au restituit numitului om numai după achitarea a 7 florini renani.

c) În anul precedent au fost prinși 26 de locuitori ai acestui sat și au fost ținuți în închisoare, două zile.

d) Petre Zegrean, care are un car și jumătate de fân a fost impus cu 27 cruceri; Ursul și Zene cu un car de fân au fost impuși cu 15 cruceri. Se presupune, că la fel și în proporție ar fi impus și pe ceilalți locuitori ai comunei, dacă nu li s-ar comunica an de an tabelele de confruntare.

e) Judecătoria i-a adjudecat lui Pantelimon Morar a patra oară un loc pustiu. Cu toate acestea i l-a ocupat acest loc și îl ține și acum Petre alui Mihai Tolciu, fără ca inspectorul să ia măsurile necesare pentru

³³ Vasile Bichigean, *Material documentar*, în rev. „Arhiva Someșană”, nr. 11, Năsăud, 1929, p. 93.

³⁴ *Ibidem*, p. 72.

³⁵ Prof. Dionisie Piciu, *op. cit.*, p. 69.

Iuliu-Marius Morariu

înlăturarea acestei nedreptăți.

f) Lui Grigore Ianu și lui Dănilă Urs și lui Ioan Homei le-a făcut multe nedreptăți fără motiv și i-a chinuit mult gornicul Ladislau Vărărean.

g) Gornicul Vasile Pașcu a necinstit cu sila pe soția lui Dănilă Urs cu numele Elisabeta fără ca să-i dea vreo satisfacție ori desdăunare judecătorească”³⁶.

La 22 februarie 1762, localitatea apare din nou în documente, baronul Schroder și magistratul bistrițean ordonând mutarea companiei de dragoni a căpitanului Oschitz din Rodana, Maieru și Sângeorz, la Rebrișoara, Năsăud și Salva³⁷.

Observăm așadar nedreptățile la care sunt supuși românii din satele năsăudene fără motiv de către autorități, revolta lor și setea de dreptate. Câte dintre cererile lor vor fi soluționate într-un mod obiectiv nu știm, și presupunem că nu mare va fi fost numărul lor, de vreme ce, doi ani mai târziu, Salva va reveni în centrul atenției, de această dată prin evenimentul revoltei conduse de centuagenarul Tănase Todoran, ce va avea loc cu ocazia înființării celui de-al doilea regiment de graniță de la Năsăud³⁸.

Acestea sunt cele mai importante atestări documentare ale Salvei în secolele XIII -XVIII. Informațiile sunt vaste și importante până în cel mai mic detaliu, motiv pentru care am încercat să rezum ceea ce era mai important, doritorii de aprofundare fiind invitați să consulte sursele indicate în subsidiarul paginilor sau în aparatul bibliografic de la finalul articolului. Datele prezentate în cadrul lucrării de față arată vechimea și importanța localității Salva, fiind importante, pe lângă aspectul anamnetic (comemorativ) și prin faptul că

³⁶ Vasile Bichigean, *Material documentar*, în rev. „Arhiva Someșană”, nr. 17, Năsăud, 1933, pp. 209-210.

³⁷ Virgil Șotropa, *Răboaie din trecut*, în rev. „Arhiva Someșană”, nr. 3, Năsăud, 1925, p. 79.

³⁸ Pentru descrierea răscoalei, a se vedea Virgil Șotropa, *Înființarea graniței militare năsăudene 1762*, în revista „Arhiva Someșană”, nr. 24, Năsăud, 1938, p. 70.

„Pages from Salva’s history. Part one. Salva in the documents
between XIII and XVII centuries”, *Astra Salvoensis*, 1, p. 13-22

relevă starea țăranilor români din Transilvania din această
perioadă, cu bucuriile și greutățile ei.